

KORXONALARDA MEHNATGA HAQ TO‘LASH HISOBINI AVTOMATLASHTIRISH VA AUDIT SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Boburjon Mamadaliyev

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi va audit” yo‘nalishi
talabasi

Jamshidbek Teshaboyev

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya hisobi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalarda mehnatga haq to‘lash hisobini avtomatlashtirishning nazariy va amaliy jihatları hamda audit samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ish haqi hisobini yuritishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, inson omilini kamaytirish va hisob-kitob jarayonlarini optimallashtirishning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ichki audit tizimini takomillashtirish orqali moliyaviy shaffoflikni oshirish va xatoliklarni minimallashtirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: mehnatga haq to‘lash, avtomatlashtirish, audit, ichki nazorat, ish haqi hisobi, raqamli texnologiyalar, samaradorlik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты автоматизации учета оплаты труда на предприятиях, а также вопросы повышения эффективности аудита. Особое внимание уделяется использованию современных информационных технологий в расчетах заработной платы, снижению влияния человеческого фактора и оптимизации учетных процессов. Кроме того, предложены пути совершенствования системы внутреннего аудита с целью повышения финансовой прозрачности и минимизации ошибок.

Ключевые слова: оплата труда, автоматизация, аудит, внутренний контроль, учет заработной платы, цифровые технологии, эффективность.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of automating payroll accounting in enterprises, as well as ways to improve audit efficiency. The study highlights the importance of using modern information technologies in payroll calculations, reducing human factors, and optimizing accounting processes. Furthermore, it proposes methods for improving internal audit systems to enhance financial transparency and minimize errors.

Keywords: payroll, automation, audit, internal control, wage accounting, digital technologies, efficiency.

Kirish

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarda buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish, xususan, mehnatga haq to'lash hisobini samarali tashkil etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ish haqi hisobining to'g'ri yuritilishi nafaqat korxonada moliyaviy natijalariga, balki xodimlarning ijtimoiy himoyasi va mehnat motivatsiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan ushbu jarayonni avtomatlashtirish va audit mexanizmlarini kuchaytirish zamonaviy boshqaruv tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini yuritishda inson omilining yuqoriligi turli xatoliklar, noqonuniy to'lovlar hamda hisob-kitoblarda aniqlikning yetishmasligiga olib kelishi mumkin. Mazkur muammolarni bartaraf etishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, ya'ni hisob jarayonlarini avtomatlashtirish muhim vosita hisoblanadi. Avtomatlashtirilgan tizimlar ish haqi hisobini tezkor, aniq va shaffof tarzda yuritish imkonini beradi, shuningdek, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni ta'minlaydi [1].

Shu bilan birga, mehnatga haq to'lash jarayonlarining auditini samarali tashkil etish ham dolzarb masalalardan biridir. Audit orqali ish haqi hisobidagi kamchiliklar, qonunbuzarliklar va moliyaviy xatoliklar aniqlanadi hamda ularni bartaraf etish bo'yicha tegishli choralar ishlab chiqiladi. Ayniqsa, ichki audit tizimini rivojlantirish orqali korxonalarda moliyaviy intizomni mustahkamlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli axborot bazasini yaratish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish masalalarini chuqur ilmiy o'rganish, amaliy takliflar ishlab chiqish bugungi kunning muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobi va uni avtomatlashtirish hamda audit samaradorligini oshirish masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, Raymond H. Peterson o'zining "Accounting Information Systems" asarida ta'kidlashicha, buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish korxonada faoliyatida axborotning aniqligi va tezkorligini ta'minlaydi, bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim omil hisoblanadi [2]. Muallifning fikricha, avtomatlashtirilgan tizimlar inson omilini kamaytirib, hisob-kitoblarda xatoliklar ehtimolini sezilarli darajada pasaytiradi.

Shuningdek, Romney Marshall B. va Steinbart Paul J.larning “Accounting Information Systems” nomli asarida buxgalteriya axborot tizimlarining korxonada ichki nazorat tizimidagi o‘rni keng yoritilgan bo‘lib, unda avtomatlashtirish orqali moliyaviy operatsiyalar ustidan nazoratni kuchaytirish mumkinligi asoslab berilgan [3]. Ularning qarashlariga ko‘ra, samarali axborot tizimi audit jarayonlarini ham soddalashtiradi va audit sifatini oshiradi.

Audit samaradorligini oshirish masalalari Alvin A. Arens, Randal J. Elder va Mark S. Beasleylarning “Auditing and Assurance Services” asarida chuqur tahlil qilingan. Mazkur asarda audit jarayonida ichki nazorat tizimini baholash, risklarni aniqlash va ularni minimallashtirish mexanizmlari yoritilgan bo‘lib, auditning samaradorligi ko‘p jihatdan korxonadagi hisob tizimining avtomatlashtirilganlik darajasiga bog‘liq ekanligi ta’kidlangan [4].

Mahalliy olimlardan Sh. Shodmonov va U. G‘ofurovlarning iqtisodiyot nazariyasiga oid ilmiy ishlarida mehnatga haq to‘lash tizimini takomillashtirish, xodimlar mehnatini rag‘batlantirish va ish haqi hisobining iqtisodiy mohiyati yoritilgan [5]. Ularning fikricha, ish haqi hisobining shaffof va adolatli yuritilishi korxonada samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, B. Xasanovning ilmiy maqolalarida buxgalteriya hisobini raqamlashtirish va avtomatlashtirish masalalari tahlil qilinib, zamonaviy dasturiy vositalardan foydalanish orqali hisob jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan [6]. Muallif avtomatlashtirish orqali audit uchun zarur bo‘lgan ishonchli va tezkor ma’lumotlar bazasini shakllantirish mumkinligini alohida ta’kidlaydi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko‘rsatadiki, mehnatga haq to‘lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni kompleks yondashuv asosida takomillashtirish zarur.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda mehnatga haq to‘lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish masalalarini o‘rganishda tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, taqqoslash, iqtisodiy-statistik hamda mantiqiy umumlashtirish usullari qo‘llanildi. Shuningdek, korxonalarda amalda qo‘llanilayotgan buxgalteriya hisobi va audit jarayonlari o‘rganilib, ularning samaradorligi baholandi. Raqamli texnologiyalar asosida hisob jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berildi. Olingan natijalar asosida amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish masalalarini tahlil qilish jarayonida, avvalo, amaldagi an'anaviy (qo'lda yuritiladigan) va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari o'rtasidagi farqlar o'rganildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy usulda ish haqi hisobini yuritishda inson omilining yuqori darajada ishtirok etishi natijasida hisob-kitoblarda xatoliklar, ma'lumotlarning kechikishi va shaffoflikning yetarli emasligi kuzatiladi. Bunday holatlar esa o'z navbatida audit jarayonining murakkablashishiga va qo'shimcha vaqt hamda resurslar sarflanishiga olib keladi.

Avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish orqali ish haqi hisobini yuritish jarayonlari sezilarli darajada soddalashtiriladi. Xususan, ish vaqtini hisobga olish, soliq va ajratmalarni avtomatik hisoblash, hisobotlarni shakllantirish kabi jarayonlar dasturiy vositalar yordamida tezkor va aniq bajariladi. Natijada hisob-kitoblar ishonchliligi oshadi, inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayadi va moliyaviy axborotlarning shaffofligi ta'minlanadi. Bu esa audit jarayonida zarur ma'lumotlarni tezkor olish va tahlil qilish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot davomida avtomatlashtirilgan tizimlarning audit samaradorligiga ta'siri ham baholandi. Aniqlanishicha, raqamlashtirilgan hisob tizimlarida ichki nazorat mexanizmlari kuchayadi, chunki barcha operatsiyalar elektron tarzda qayd etilib, ularning izchilligi va tekshiriluvchanligi ta'minlanadi. Bu esa auditorlarga operatsiyalarni tanlab tekshirish o'rniga, to'liq ma'lumotlar bazasi asosida tahlil olib borish imkonini yaratadi. Natijada audit sifati oshib, aniqlik darajasi yuqori bo'ladi.

Quyidagi jadvalda an'anaviy va avtomatlashtirilgan mehnatga haq to'lash hisob tizimlarining asosiy ko'rsatkichlari taqqoslab tahlil qilindi:

1-jadval

Mehnatga haq to'lash hisob tizimlarining taqqoslama tahlili

Ko'rsatkichlar	An'anaviy tizim	Avtomatlashtirilgan tizim
Hisob-kitob aniqligi	O'rtacha	Yuqori
Xatoliklar darajasi	Yuqori	Past
Ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi	Sekin	Tez
Inson omili ta'siri	Yuqori	Minimal
Audit o'tkazish muddati	Uzoq	Qisqa
Moliyaviy shaffoflik	Past	Yuqori

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, avtomatlashtirilgan tizimlar barcha asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha ustunlikka ega. Ayniqsa, hisob aniqligining oshishi va xatoliklarning kamayishi korxonaning moliyaviy natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, audit jarayonining tezlashuvi va samaradorligining oshishi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish nafaqat hisob jarayonlarini optimallashtiradi, balki audit tizimini ham yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa korxonalarda moliyaviy intizomni mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanish va umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu boisdan zamonaviy korxonalarda avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish va ularni audit jarayonlari bilan integratsiyalash muhim strategik yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish va audit samaradorligini oshirish o'zaro uzviy bog'liq jarayonlar ekanligi aniqlandi. Ish haqi hisobini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etish hisob-kitoblarning aniqligini oshirish, inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytirish hamda moliyaviy ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tizimlar audit jarayonini soddalashtirib, uni tezkor va sifatli amalga oshirish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, korxonalarda avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytiradi va moliyaviy intizomni mustahkamlaydi. Natijada audit tekshiruvlarining samaradorligi oshib, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli axborot bazasi shakllanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali mehnatga haq to'lash jarayonlarini optimallashtirish korxonalarining umumiy iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, korxonalarda mehnatga haq to'lash hisobini avtomatlashtirish va audit tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks yondashuvni joriy etish zarur. Bu esa nafaqat hisob va nazorat jarayonlarini takomillashtiradi, balki korxonaning barqaror rivojlanishini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Peterson R.H. **Accounting Information Systems**. – New York: John Wiley & Sons, 2012. – 320 p.
2. Romney M.B., Steinbart P.J. **Accounting Information Systems**. – 14th ed. – Pearson Education Limited, Harlow (UK), 2018. – 768 p.
3. Arens A.A., Elder R.J., Beasley M.S. **Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach**. – 16th ed. – Pearson Education, New York, 2017. – 912 p.
4. Shodmonov Sh.Sh., G'ofurov U.V. **Iqtisodiyot nazariyasi**. – Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2010. – 256 b.

5. Xasanov B.B. **Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish masalalari** // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy jurnali. – Toshkent, 2020. – №3. – 45–52-betlar.

6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. **Buxgalteriya hisobi milliy standartlari to‘plami**. – Toshkent, 2021. – 280 b.